

Lopatka Jan: DVĚ PROZAICKÉ NOVINKY

Předpoklady tvorby, Čs. spisovatel, 1991

Třicátým svazkem malé řady edice Život kolem nás je Pánská jízda Zdeny Salivarové (ČS 1968, 116str.). Povídky La strada, Pánská jízda a Tma seznamují čtenáře např. s těmito skutečnostmi: Hrdinka prvního příběhu jede se svým milým au tem na výlet kamsi směrem k Benešovu. Do auta fouká jarní vítr, rozcuchává dívku a tím jí brání vypadat tak, jak by právě

chtěla. Není to však jen vítr, který dělá takové neplechty, i jiné živly mohou často vykonat své - slunce dělá pihy, pálí pokožku... a tak některé ubohé ženy stále nevypadají tak, jak by

chtěly či potřebovaly, jak se dozvídáme hned v počáteční úvaze. Po tomto střízlivém uvědomění mezi vlastní krásy do zvíme se cosi neodolatelného o vysloužilém autě v kterém se výlet

podniká, a o milých, ale i méně milých vlastnostech partnera. Duševní pochody pokračují dál a ústí v navyklý prý dialog o vzájemných vztazích obou. Ten je otevřený, humor ný, ale vždy

také zpola vážný a věcný - psaný "s psycholo gickou znalostí obou pohlaví", jak se praví na obálce knihy. Pak se auto zastaví, dojde k procházce v lese a k malému trucování. Pak se zase

kousek jede, zastaví a dojde k vypití limo nády ve výletní restauraci. To ovšem není samoučelné pití limonády, ale rámeček pro debatu o ženském zaměstnání, chuli gánech apod. První se

objeví problémy s mužskou zaostalostí, s profanací ženských snah uplatnit se v životě, problémy s mužskou samolibostí, omezeností. Cesta pokračuje, auto stopne jakýsi strýc, posléze

vystoupí, při projíždění vesnicemi se ukazuje, že některé jsou čisté jako klíčka, jiné zase velice za nedbané. To opět není samoučelné regionální zjištění, ale vy tváření atmosféry pro

závěr líčení. Konečně se dorazí k Bene šovu, do hotelu, v kterém je velice originální vtíravý výčepník. Jsou jakési problémy s noclehem, záležitost se posléze vyřeší tak, že se najdou dvě

lůžka bohužel každé zvlášť, zůstává však naděje, že se večer bude moci vše upravit tak, že partneři přece jen stráví noc spolu. O to totiž, abychom nezapomněli, jde už delší dobu, zase to

ovšem není jen samoučelné, jde záro veň už v počáteční debatě o to, zda se mají partneři rádi kvůli tomu že spolu spí, či zda spolu spí proto, že se mají rádi, a zda se tedy mají rádi ještě i

kvůli jiným záležitostem. Nasta ne ještě večere s obtěžováním hostinského, to vše z retardač ních důvodů. Konečně se čas přece jen naplní, dojde k výpra vě na kutě. Hostinský odvede

milence do pokojů, hrdinka předpokládá, že po teto formalitě ode de k svému milému. Zlý a nepřející osud však způsobí, že hostinský zamkne jakési dve ře na chodbě a je po radosti.

Ráno se prohlubuje roztrpčenost a neodvolatelné odcizování partnerů, které cítíme po celou dobu, odjedou tedy, rozejdou se před domovem a přestože k žádné vážnější roztržce

nedochází, cítíme, jak těžce je ně kdy: a) vyjít s mužem, b) vyjít s ženou. Syžet zbylých dvou povídek si už odpustíme. O co tu jde. O zručně napsanou, hlubokomyslně se tvářící

řemeslnou plytkost, náladu, dekoraci. Nemám v úmyslu klasifikovat mo tivický materiál a jeho seskupení podle toho, zda se zdá či ne zdá dostatečně "veliký", významný, jistě by mohla

být s týmž syžetem napsána velice dobrá kniha, leč to není tento případ. Zde nejde o plytkost tzv. námětu, ale o plytkost spisovatel skou, o spisovatelství pojaté jako beztravná možnost

vyplňovat pauzy drobným, zdánlivě neškodným hlukem soustřeďujícím v sobě dobovou konverzaci na dané téma, asi tak, jako ji v sobě soustřeďují reklamní texty, fejetony, slovní

vložky v hu debních pořadech rozhlasu, jídelníčky, písňové texty. Jan Hanč, člověk nadměru povoláný soudit oprávněnost spisova telské práce, v jednom ze svých záznamů komentoval

daleko významnější projevy ukojování "široké obce lačného čtenářstva" tak, že autoři těchto textů "mají jedno společné, totiž, že nevěří v posmrtný život. Kdyby v něj totiž věřili,

ztrpěla by jim z představy očištění chutná sousta v. ..." Nemohu bohužel reprodukovat, kde by ztrpěla. Šikovné a plynulé vyprávění, dobře odpozorované prvky rozhovoru, formální

vkusnost, to vše slouží k vytvoření miniatury. Není tu nic, co by bylo nutno interpretovat, není tu do konce nic, co by vůbec bylo lze interpretovat. Proto se v takových případech vždy

znovu ukazuje že recenzovat jednotlivé produkty tohoto typu není příliš schůdné a není jim to také zcela právo. Jde tu vždy spíš o příznak určitého dobového vnějšího stavu. --- Zde např.

o odraz literárních poměrů, v kterých se konstituovaly dva proti předchozímu desetiletí zdánlivě podstatně progresivní principy: 1) právo na "malé" téma, 2) kult řemeslné dovednosti.

První záležitost je tragikomickou reakcí na normativní nebo realizátorské nároky na prózu. Poukazovalo se při obrozenské obhajobě práva na zdánlivě nicotné téma např. na zdánlivě

nicotný příběh Emmy Bovaryové, který přesto... Návratu zdánlivě nicotných témat ovšem daleko víc než poukazování na literárně historické precedenty napomohl ekonomický zájem

nakladatelství. Nikdy se totiž neobávám toho, že by nebylo dost konzumentů pro tento typ literatury. Obávám se něčeho zcela jiného: že si takového konzumenta umím velice přesně

představit. Pokud jde o kult "stavby", umělecké dovednosti, či o prohřešování se proti tomuto požadavku, není samozřejmě tato námětová oblast jedinou, v které se s tím setkáváme. I

zde jde o příznačné dobové nedorozumění, které je vždy příznačné a zákeřně demaskováno ze strany, z které to nejméně chce očekávat: ze strany exploatované reality, ze strany

dokumentu. Dokument, a to někdy dokonce jakýkoliv dokument, problematizuje a většinou zcela zbavuje smyslu "odvážně" uvážlivě stylizované romány s tematikou padesátých let,

stejně tak "moderní", "kultivované" vyprávění o sexu a jeho psychických souvislostech ztrácí jakýkoliv smysl v porovnání s dobrou reportáží, rozhovorem, statistikou, zprávou. Protože

dokument tohoto typu, zárodečný příběh, anekdota údaj, mívá daleko větší schopnost transcendovat, odkrývat další významy, schopnost být šifrou nepopsatelných myšlenkových

souvislostí. Povrchní kultivovanost proti tomu svědčí jen o spisovatelských ambicích, bývá zcela sterilní, průhledná, bez potenciálního směřování. Sterilní kultivovanost prozaická

konečně nemá ani povrchní hodnotu dobového dokumentu, jakou po čase mívají taneční písně, reklamní texty, fejetony; tedy produkty oblasti, s kterou nejvíce souvisí. Je na to příliš

literárně zkažená, neutralizovaná. Eva Kantůrková má ve své druhé knize (Smuteční slavnost, MF 1967, 224 str.) daleko vážnější starosti. Chce na přímém běhu z padesátých let ukázat na

složitost nejen doby, ale lidského života vůbec. "Vše je složitější", tato deviza je nejen viditelná z veškerého konstruování, je - aby to snad někdo nepopletl a nezjednodušil - přímo

vyjádřena autorkou na obálce knihy: "Tak tedy pravda. Ani černá, ani bílá. Ano i ne, od každého kousek. A ze všeho nejvíc snad." Jak je vidět, má to všechno promyšleno předem. Vyjde-li

to tak, jak si autorka naplánovala, je neúspěch zaručen. Relativismus ne právě nejhlubší, relativismus jako kýčovitě gesto odstupu, "vyšší moudrosti", je tedy stimulem vyprávě ní.

Projevuje se střídáním výpovědí šesti osob, z nichž každá má svou pravdu a každá ze svého hlediska a ze svého partiku lárního zájmu trochu jiné vidění situace. Dalším prostředkem

vyjádření původního plánu je důsledná kombinace dobrých i špatných vlastností. - Především u hlavního hrdiny, tajem níka Januše, jehož sebevraždou kniha začíná a celá je pak hle dáním

motivace v jeho osobní historii a historii kraje. Proč vy povídá šest lidí a ne dva nebo čtyřicet, to zůstává záhadou. Vyprávěním se jen kumulují další zcela zbytečné a nepocho pitelné

údaje, všechny pokusy o vysvětlení tragiky osobnosti i doby končí - hlavně díky zdařené realizaci vytčeného plá nu - spíš směšně. Hlavní slovo v odhalování příčin má nej bližší druh

Janušův. Jeho funkcí je být hrdinovým svědomím. Je to v porovnání s ním outsider, je koncipován jako méně úspěšné alter ego hrdinovo, které má za úkol připomínat do brou minulost i

odcizující se přítomnost Janušovu. Aby se to nepletlo, dotvrzuje autorka povahu tohoto vztahu i teo reticky-Januš byl osobnost, jeho přítel je jeho stínem, stává se někdy, že stín zabíjí

svého původce. Odtud jejich napětí, odtud i konkrétní bezprostřední původ Janušovy sebevraždy. Nejen tato zpopularizovaná teorie o silných a slabých jedincích, ale i jiné učenosti

dostávají tu svůj konkrétní projev. Jiný z vyprávějcích, Alois Devera, kterého všichni vždycky poni žovali - lidsky i sociálně - dostal možnost vyžít se při rozku lačování a taky (k velké

radosti Adlerově) kompenzaci letité ho komplexu méněcennosti realizuje. I vztahy mezi kulakem Chladilem a jeho ženou, která ho po celý život nenávidí, je jím utlačována, ponižována,

v okamžiku jeho smrti však používá jeho mrtvého těla a pohřbu k vyřizování dalších účtů, i tyto vztahy jsou vybrány jako typické pro psychologické úvahy na úrovni hodně populárních

lidovýchovných přednášek o lé kařství. Zvláštní kapitolu tvoří agrární kolorit velké části textu. Sel ská pýcha, panské zvláštnůstky, děvčata běhající na schůzku v živůtkách a spodničkách,

proč? - no samozřejmě proto, že jim zlí a zazobaní otcové brání vydat se podle hlasu svého srd ce. K tomu nesmírně mnoho zcela nepochopitelných kroni kářských detailů,

vysvětlitelných snad v regionální historii, jazyková šed', zcela marné pokusy o odlišení jednotlivých vyprávě ní, nuda a zbytečnost celého textu. Vše je tu jen ve slo vech, v slovních

proklamacích, realizacích prajednoduchých teorií. Z jednoho důvodu bych však u této knihy ještě chvíli se trval. Autorka se pokouší pomocí mnohostranně osvětlované ho příběhu o

vzestupu a pádu okresního funkcionáře v pade sátých letech ukázat nejednoznačnou složitost doby, ukázat příčiny a postup tzv. dobové choroby. Nedělá už tím něco ve lice vnějšího,

vzdáleného tvorbě? Stojí opravdu takto otázka dobovosti? Není u takovýchto období cesta k pravdě daleko spíš v dokumentech, ať už jde přímo o dokumenty sociální, nebo o záznamy

dobových outsiderů, tedy v něčem, co nemů žeme předem očekávat, naplánovat, co můžeme jen odhalit? Nevytváří takovéto pokusy jen formální varianty monopolní ho zobrazování

doby? Mám za to, že ano, a že tak Kantůrková rozhodně nečiní sama. Kundera a Vaculík např. Žertem a Sekyrou dělají v podstatě totéž, jen s daleko účinnějším styli začním aparátem,

s daleko zručnější, lepší rozvahou, pokud jde o konzumentský efekt. V zásadě bych je však neodděloval tak podstatně, jak je zvykem. Kult dovednosti, který pomíjí otázku po novosti, po

překvapivém odhalení a soustřeďuje se zákonitě na provádění, technologií, nutně pak musí vidět podstatné rozdíly hodnotové tam, kde jde o různý stupeň zda ru v počítání s dobovým

publikem, o různý úspěch v "prove dení" téhož. Pravdu, která by mimo jiné mohla osvětlit i historické období, můžeme nesporně získat více způsoby. Jisté je, že beletrizací

skupinových debat rozhodně ne.